

TOPLUMUN SİYASETSİZLEŞTİRİLMESİ AÇISINDAN BÜROKRATİK- OTORİTERYENİZM VE POPÜLİZM

Doç. Dr. Zeynel Abidin Kılınç¹, Doç. Dr. İrfan HAŞLAK²

ÖZET

Bu çalışmada uzmanlık ilkesini esas alan Bürokratik Otoriteryen rejimle milli irade ilkesini esas alan popülist rejim karşılaştırılmaktadır. Bürokratik Otoriteryen model toplumsal işlerin uzmanlara havale edilerek bilimsel bir yöntemle çözülebileceği kanaatinden hareket ederken, popülizm milli iradenin uzmanlık gerekçesiyle sınırlandırılmasına itiraz eder. BO rejimler siyaseti ve özellikle de tüm toplumsal kesimleri hareketlendiren demokratik siyaseti olabildiğince yok ederek uzmanlar eliyle toplumsal sorunlara çözüm bulmaya çalışır. Popülizm ise tek söz sahibinin milli iradenin temsilcisi seçilmiş hükümet olduğunu ileri sürerek siyasetçilerin alanını uzmanlık aleyhine olacak şekilde genişletir. Fakat, popülizmin siyaset ve liderlik anlayışı paradoksal biçimde toplumun siyasetten dışlanması ile sonuçlanır. Dolayısıyla BO açıkça demokratik siyaseti dışlarken popülizm toplumun siyasetlesizleşmesine dolaylı yoldan sürüklenir.

Anahtar Kelimeler: Bürokratik Otoriteryenizm, Uzmanlık, Popülizm, Milli İrade.

BUREAUCRATIC-AUTHORITARIANISM AND POPULISM IN TERMS OF DEPOLITICISATION OF SOCIETY

ABSTRACT

This study compares and contrasts Bureaucratic-Authoritarian system based on expertise and Populist regime based on the general will. Bureaucratic-Authoritarian system assumes that social problems could be solved by using scientific approach, while Populist regime tries to limit expertise by claiming the supremacy of the general will. BA regimes attempts to suppress all political activities and especially democratic multi-party politics in order to realize social development by delegating it to experts. Populist regime, though, assumes the supremacy of the general will and tries to broaden the scope of politics, due to its somewhat mystical and sacred concept of political leadership, paradoxically, leads to depoliticisation of society in the final analysis. Thus, while BA overtly attempts to depoliticise society, Populism leads to the depoliticisation of society indirectly.

Key Words: Bureaucratic-Authoritarianism, Expertise, Populism, National Will.

¹ Sakarya Üniversitesi, SBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü zkilinc@sakarya.edu.tr

² Sakarya Üniversitesi, SBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü haslak@sakarya.edu.tr

1. GİRİŞ

Modern demokratik toplum hem *uzmanlık* toplumdur hem de *milli iradenin* temsilini esas alır. Uzmanlık; beşeri hayatta işbölümünün kaçınılmaz olmasının sonucudur ve modern toplumsal meseleler yüksek düzeyde uzmanlık gerektiren becerilere bağlıdır. Diğer taraftan, demokratik varsayım egemenliğin kaynağının halk olduğunu ileri sürer ve seçilmiş temsilcilerin halk adına yönetmesini öngörür.

Uzmanlık ilkesi gittikçe karmaşıklaşan ve uzun süre eğitim ve tecrübe gerektiren işlerin hem devlette hem de özel sektörde uzmanlara (bürokratlara, teknokratlara ve bilim insanlarına) havale edilmesini gerektirir (Putnam, 1977). Örneğin, Avrupa’da yasama meclislerinin “artan biçimde marjinalleşmelerinin temel nedeni... Batılı toplumların, meclis veya herhangi bir idari biriminin ilgili konularda karar alabilmeleri için gerekli nitelikleri elde edemeyecekleri kadar... karmaşık hale gelmesi ve çok sayıda politika uygulamalarının binlerce birim tarafından üretilmesidir” (Branco, 2011: 29-30). Genel anlamda özel mülkiyet ilkesi gereği, yasal sınırlar içerisinde hareket etmek kaydıyla, özel sektör kararlarını kendisi alır. Kamu kurumları için ise durum farklıdır. Özel sektör için sorun olmayacak uzmanlık ilkesi kamusal kararlar söz konusu olunca milli iradenin sınırlanması ya da toplumun siyasetleştirilmesi olarak eleştirilir (Rahman, 2011: 275).

Bu nedenle iki ilke kaçınılmaz biçimde çatışır. Modern toplumun yönetiminde her ikisi de gerekli olmakla birlikte sınırın nerede çizileceği sorunu ile karşılaşırız. Örneğin, merkez bankalarının özerkliği yakın dönemde çeşitli ülkelerde tartışma konusu olmuştur. Seçilmiş hükümetler, milli iradenin kısıtlanması olarak değerlendirdiği özerklik konusuna itiraz ederken, uzmanlık ilkesini ön plana çıkaranlar ekonomi politikalarının bilimsel verilere uygun olmasını gerekçe göstermektedir (Fischer, 1990; Freeman, 2002: 889). Benzeri tartışmalar nükleer santrallerin kurulması ve kentsel dönüşüm gibi alanlarda da görülür.

İki ilkenin hem vazgeçilmezliği hem de kaçınılmaz biçimde çatışması, yeni formül arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Genel eğilim her iki ilkeyi de sistem içerisinde tutmayı hedefleyen denge arayışıdır. Denge arayışında, uzmanlık ilkesinden vazgeçilmeksizin demokrasinin gerekleri olan halk adına denetim, şeffaflık ve hesap verme şartlarının karşılanabilmesi için formül arayışı vardır (Runciman, 2020). Daha marjinal çözümler ise ya siyasetin bilim adına daraltılması ya da milli irade adına uzmanlığın günah keçisine dönüştürülmesi eğilimlerine sahiptir. Bu tartışma günümüze özgü de değildir. Devlet yönetimine ilişkin benzeri tartışmalar Antik Yunan’da Platon’un filozof-kralın yönetimindeki ideal devletinde, Ortaçağ İslam siyasal düşüncesinde ehli hal ve’l akd anlayışında, modern rasyonel bürokrasi anlayışında ve elitist teoride çeşitli biçimlerde görülür. İki ilkenin çatışmasının yakın dönemden bir örneği, yirminci yüzyılın ortalarında bazı Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşmiştir. Latin Amerika ülkelerinde

ekonomik krizlere ve siyasal istikrarsızlıklara tepki olarak gelişen Bürokratik Otoriteryen rejimler 1964-1985 arası dönemde uygulanmış ve 1980'lerden itibaren terk edilmiştir. Bürokratik Otoriteryen rejimlerin yükselişi ve çöküşü, uzmanlık ve milli irade ilkelerinin daha sınırlı ve belirli kurumsal düzlemlerde değil tüm ülke genelinde çatışmasının en kapsamlı örneğidir. Bürokratik Otoriteryen rejimlerde bilimsellik ilkesi ülke düzeyinde ve tüm toplumsal konuları kapsayacak biçimde mantıksal sonuçlarına götürülecek kadar uygulanma imkânı bulmuştur.³

Bu çalışmada uzmanlık ilkesini esas alan Bürokratik Otoriteryen rejimle milli irade ilkesini esas alan popülist rejim karşılaştırılmaktadır. Bürokratik Otoriteryen model toplumsal işlerin uzmanlara (bürokratlara ve teknokratlara) havale edilerek bilimsel bir yöntemle çözülebileceği kanaatinden hareket ederken, popülizm milli iradenin uzmanlık gerekçesiyle sınırlanmasına itiraz eder. BO rejimler siyaseti ve özellikle de tüm toplumsal kesimleri hareketlendiren demokratik siyaseti olabildiğince yok ederek toplumsal sorunlara çözüm bulmaya çalışır. Popülizm ise tek söz sahibinin milli iradenin temsilcisi seçilmiş hükümet olduğunu ileri sürerek siyasetçilerin alanını uzmanlık aleyhine olacak şekilde genişletir. Fakat, popülizmin siyaset ve liderlik anlayışı paradoksal biçimde toplumun siyasetten dışlanması ile sonuçlanır. Dolayısıyla Bürokratik Otoriteryen rejimler açıkça demokratik siyaseti dışlarken popülizm toplumun siyazetsizleşmesine, farklı gerekçelerle olsa da, dolaylı yoldan yol açar.

2. MODERN TOPLUM: UZMANLIK VE MİLLİ İRADE ÇATIŞMASI

Geleneksel feodal toplumun ticaret, sanayi ve bilim devrimleriyle ortadan kalkması sonucu gelişen modern toplumun tüm insanlığın bir yandan refaha öte yandan aydınlanmaya kavuşacağı varsayımı bilimin rehberliği inancına dayanır. Aydınlanma devrimi ile insanlığın rüşdüne erdiği ve geleceğin tümüyle rasyonel-bilimsel aklın rehberliğinde kurulabileceği ileri sürülmüştür. Bilim, modern öncesi toplumun bilgi kaynaklarını – din, gelenek, mitoloji vs. – hurafe olarak değerlendirmiştir (Habermas, 1984: 147; Berlin, 1991: 1-2). Her iki amacın da gerçekleşmesi, bilimin gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde belirleyici olmasına bağlıdır. Bir yandan aydınlanmacı varsayım diğer taraftan modern toplumun devamlı artan karmaşıklığı tüm toplumsal alanlarda uzmanlaşmayı yaygınlaştırmıştır. Gerek pratik alanlarda gerekse teorik alanlarda meslekler ve disiplinler uzmanlığın ve işbölümünün gereği olarak devamlı

³ Yirminci yüzyılın başlarında kurulan Sovyetler Birliği bilimsellik ve rasyonellik ilkeleri ile feodal bir toplumdan modern bir toplum meydana getirme teşebbüsünün tarihte görülmüş en kapsamlı örneğidir. Demokratik siyasetin tümüyle dışlandığı ve masa başında tasarlanan bilimsel planların topluma empoze edildiği bir uygulamadır.

çoğalmaktadır. Bilim doğru, objektif ve işe yarar tek bilgi kaynağıdır. Aydınlanma felsefesinin bilimsel toplum tasavvuru, bilimsel bilgiyi üreten bilim insanlarına ve bu bilgiyi toplumsal sorunların çözülmesinde kullanan uzmanlara ayrıcalıklı bir statü sağlamıştır (Branco, 2011: 29). Örneğin, bu varsayıma göre farklı değer yargılarına sahip olan siyasal aktörler herhangi bir meselede uzlaşamayabilir fakat bilimsel olarak tespit edilmiş bir konu kaçınılmaz biçimde ihtilafı ortadan kaldırır. Klasik değer-bilim ayrımı, bilimsel bilgiyi üzerinde ittifak edilebilir bir alan olarak görürken değerleri kamusal tartışmanın dışına taşıyarak özel alanla sınırlar. Toplumsal sorunların çözülmesi ve arzu edilen hedeflere ulaşılabilmesi için bilimsel yöntem ve bilgi, özellikle üzerinde rasyonel olarak ittifak edilemeyecek değer yargılarının ürettiği ihtilaflardan toplumu kurtaracaktır. Doğa bilimlerinde daha rahat ileri sürülebilen bu görüş, sosyal bilimlerde günümüzde aynı kesinlikle ileri sürülemez de bilimsellik iddiası bu alanda da belli bir imtiyaza ve otoriteye sahiptir. Özellikle matematik yöntemleri sosyal bilimlerde en başarılı biçimde kullanabilen ekonomi disiplini siyasal olanla ekonomik olan arasında bilimsel bir sınır çizilebileceği izlenimini bırakır (Branco, 2012: 24). Örneğin, genel olarak ekonomik gelişme ve özel olarak merkez bankalarının özerkliği, enflasyon, istihdam, para politikası vb. konularda başarının, doğası gereği objektif ve bilimsel olma imkânı olmayan siyasetin kontrolünden kurtarıldığı oranda mümkün olabileceği kanaati yaygındır. Siyasetçiler toplumun yararına olan optimal ekonomik politikalar yerine kendi kısa vadeli siyasal amaçlarına öncelik verirler. Siyasetçiler hem donanımları gereği hem de hedefleri açısından sapmalara yatkındır. Birçok ülkede gözlemlediğimiz ekonomik sorunlar, bu perspektife göre, siyasal heveslerin, çıkarların ve önyargıların sonucudur. Dahası siyasetçiler iktidara gelmek ya da iktidarlarını devam ettirebilmek için kaynakları verimsiz kullandıkları gibi yozlaşmaya da açıktırlar. Bilim insanları ise bilimsel verilerle hareket ederler ve objektiftirler. Dolayısıyla, toplumsal sorunların olabildiğince uzmanlara havale edilmesi tüm toplumun menfaatinedir (Rahman, 2011: 270; Freeman, 2002: 901-902).

Diğer taraftan, mevcut temsili demokrasinin bile yeterince demokratik katılıma imkân sağlamadığı eleştirisi günümüzde yaygındır ve daha katılımcı (radikal, güçlü ya da müzakereci) demokrasi modelleri arayışına yol açmıştır. Mevcut temsil sistemine dayalı liberal demokratik modelin yeterli görülmediği bir ortamda uzmanlık ilkesi ile milli irade ilkesi arasındaki mesafe daha da açılmıştır. Demokrasi, kamusal işlerin mümkünse toplum tarafından, iletişim ve ulaşım gibi zorluklar nedeniyle eğer mümkün değilse hiç olmazsa halkın seçtiği temsilciler tarafından alınmasını gerektirir. Temsilciler, kararları şeffaf ve hesap verebilecek bir süreç içerisinde gerçekleştirmek zorundadır. Düzenli seçimler, yetki verilen seçilmişlerin dönem dönem milli iradenin sahibi halka hesap vermesi demektir. Yasama meclisinde ve kamuoyunda toplumsal meselelerin tartışılması hem hesap verme hem de şeffaflık ilkelerinin gereğidir. Demokrasi, özetle, toplum adına karar alıcıların şeffaf, sorumlu ve hesap verebilir bir süreç içerisinde karar almasını öngörür. Gerek

mecliste gerekse kamusal alanda tartışmanın özel çıkarların kamusal çıkarlar aleyhine iş görmesini engelleyeceği varsayılır (Williams, 2006: 122-123). Bu nedenle, toplumsal gelişmeden eğitime, sağlıktan kentsel dönüşüme kadar birçok alanda bazı devlet kurumlarına özerklik tanınarak işlerin siyasal iktidarın yetki alanından çıkarılması ya da yetkisinin azaltılması milli iradenin yetki alanının daraltılması ya da gaspı olarak değerlendirilir. Branco, bilim ve uzmanlık iddiasıyla siyasal yetkinin alanının daraltılmasını “uzman diktatörlüğü” olarak adlandırır ve demokrasiyi marjinalleştirdiğini söyler (2011: 29).

3. MODERNLEŞME VE BÜROKRATİK OTORİTERYENİZM

Avrupa modernleşmesinden hareketle geliştirilen klasik modernleşme teorisi, hem Avrupa tecrübesini açıklama hem de diğer toplumların gelişmesinde kullanabilecekleri bir model/program ortaya koyma hedeflerine sahiptir. Modernleşme teorisi, Aydınlanma felsefesinden hareketle geleneksel toplumdan modern topluma geçiş için gerekli toplumsal gelişmenin rasyonel-bilimsel yönteminin artık bilindiğini ve yapılacak tek şeyin bu modelin aşama aşama gerçekleştirilmesi olduğunu varsaymıştır (Berlin, 1991: 1-2). Klasik modernleşme teorisi bu nedenle oldukça iyimserdir ve toplumsal ilerlemenin neredeyse “sancısız, otomatik” bir süreç olduğunu düşünmüştür (Lane, 1997: 53). Buna göre insan toplumları ilkel, köleci ve feodal dönemlerden geçerek modern/medeni toplum aşamasına ulaşır. İlk üç dönem bir tür evrimsel süreç gibi görülebilirse de modern toplum aşaması bilimin belirleyici olduğu dönemdir. Hem modern döneme geçiş hem de devamlılığının sağlanması bilimin rehberliğine muhtaçtır. Batı’da ortaya çıkan modernleşme evrensellik iddiasıyla diğer toplumlar için de yol gösterici kabul edilmiştir (Habermas, 1984: 147).

Bu görüşün öndegelen temsilcilerinden Rostow modernleşme sürecini somut aşamalara ayırmış ve her bir aşamanın kendinden sonraki döneme geçişin temellerini kurduğunu ileri sürmüştür: İlk aşama, geleneksel toplum aşaması; ikincisi, ön şartlar aşaması; üçüncüsü, kalkış aşaması; dördüncüsü, olgunlaşma aşaması; beşincisi yüksek kitlesel tüketim aşaması ve daha sonra eklediği altıncısı, kalite/nitelik arayışı aşamasıdır (aktaran Lane, 1997: 53). Rostow'un aşamalardan oluşan modernleşme süreci "lineer" bir yaklaşım içerir (Harrison, 1988: 27). "Avrupa ve Amerika tecrübesine dayanan Rostow'a göre ülkeler ekonomik olarak geliştikçe orta sınıf büyüyecek ve güçlenecek, çoğulcu, demokratik, istikrarlı, adil ve huzurlu" toplumlar ortaya çıkacaktır (Wiarda, 2006: 145). Benzer şekilde Lipset modernleşmenin ön-şartlarının neler olduğunu ve aşama aşama sürecin nasıl işleyeceğini ortaya koymuştur. Lipset'e göre ekonomik ilerleme, eğitimin yaygınlaşması, toplumsal hareketlilik ve demokratikleşme modernleşme sürecinde aralarında sıkı bağlar olan unsurlardır ve her biri diğerinin gelişmesine katkıda bulunur.

Ekonomik kalkınma modern kentlere, eğitimin yaygınlaşmasına, toplumun hem sosyal hem de siyasal açıdan hareketlenmesine yol açacak ve nihai olarak modern birey ve modern toplum ortaya çıkacaktır (Lipset, 1959: 75-80). Lipset'in modeli oldukça popüler bir modeldi (Acemoğlu ve Robinson, 2007: 160). Bu model tipik biçimde Aydınlanma felsefesinin varsayımlarını yansıtır: Buna göre, maddi ilerleme, toplumun kültürel, sosyal ve siyasal olarak dönüşümünü gerçekleştirecektir. Yükselen modern sanayi ve ekonomik ilerlemeyle birlikte geleneksel birey ve toplum yerlerini modern birey ve topluma bırakacaktır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın Batı toplumlarının öncü ülkesi haline gelmesiyle birlikte Amerikalı akademisyenler ve siyasetçiler bu iyimser modelin sözcüsü haline geldiler. Wiarda bu iyimser modeli özetle açıklar:

"Ekonomik ve sosyal değişim ve demokrasi arasındaki nedensel ilişkiye dair düşünceler uzun bir süre (hatta şu an bile) ABD'nin gelişmekte olan ülkelere dönük yardım programının ideolojik temelini temsil etti. Bu yardım programı büyük oranda erken 1960'larda iktisatçı W. W. Rostow tarafından oluşturuldu... Uyarıcı güç... ekonomik gelişme idi. Parsons, Lerner, Deutsch ve Lipset'e göre ekonomik gelişme, demokrasiye götüren toplumsal modernleşme ve farklılaşmaya yol açar. ABD'nin yapması gereken tek şey... ekonomik yardım sağlamak, eğitime, yeni medyaya, yeni sosyal gruplara vb. yardım etmektir: Demokrasi kaçınılmaz olarak kendiliğinden gelecekti" (2006: 54).

1950'lerden itibaren Türkiye'nin de dâhil olduğu çeşitli ülkelerde yaşanan sanayileşme, iktisadi ilerleme ve demokratikleşme süreçleri kısa süre bu iyimser beklentiye desteklemekle birlikte birçok ülke gerek ekonomik gerekse siyasal krizler yaşamaya başlamıştır. 1960'lardan itibaren ekonomik ve siyasal krizlerin askeri darbelerle sonuçlanması iyimser modernleşme teorisinin de sorgulanmasına yol açmış ve "ölü paradigma" olduğunu ileri sürenler olmuştur (Remmer, 1997: 392, 394; Hagopian, 2000: 898). Bu dönemde iyimser modernleşme modelinin neden çalışmadığına dair bir açıklama Huntington tarafından geliştirilmiştir. Huntington, bu beklenmedik sonuçları, iyimser modelin birbiriyle uyumlu varsaydığı modernleşmenin öğeleri arasındaki zıt yönlere giden eğilimlerle açıklamıştır. Huntington'a göre sanayileşme, eğitimin yaygınlaşması, kentleşme, toplumsal hareketlilik ve demokratikleşme arasında olumlu etkileşim otomatik ya da verili olmayıp devlet kapasitesine ve yeterli kaynak olup olmadığına bağlıdır. Buna göre sanayileşme, ekonomik ilerleme, kentleşme ve eğitimin yaygınlaşması toplumsal hareketliliği ve siyasal katılımı artırır. Durağan geleneksel toplum artık hareketlenmiş ve kentlere, üretim merkezlerine doğru yönelmiştir. Ayrıca taleplerini dile getirebilecekleri siyasal partiler, sendikalar gibi mecralara sahip olmuşlardır. Çok partili siyasal hayat, iktidara gelmek isteyen partilerin, devlet kurumlarının kapasitelerini ve kaynakları dikkate almaksızın, toplumun beklentilerini artıracak şekilde davranmalarına yol açmıştır. Huntington'a göre toplumun artan ihtiyaçlarını, taleplerini ve beklentilerini

karşılayamayan hükümetler toplumda memnuniyetsizliğe yol açar ve toplumsal gelişme değil siyasal istikrarsızlık ve bozulma ortaya çıkar. Yaygın toplumsal huzursuzluk ve siyasal istikrarsızlık düzen, istikrar ve güvenlik arayışlarını ön plana çıkarır ve darbelerle sonuçlanır. Huntington, iyimser modelin iç çelişkisini açıkladıktan sonra devlet kurumlarının ve kaynaklarının kapasitesini dikkate alan ve bu doğrultuda toplumsal hareketliliği ve siyasal katılımı kontrol ederek hareket eden bir gelişme modelinin daha gerçekçi ve uygun olacağını ileri sürmüştür (1965: 408-409).

Bu dönemde Türkiye örneğinde askeri idare kısa sürede iktidarı sivilere devretse de Arjantin (1966-1973), Brezilya (1964-1985), Şili (1973-1990) ve Uruguay'da (1973-1985) ordunun kontrolünde uzun süreli otoriter “askeri rejimler” iktidarda kalmıştır (Dargent, 2011: 315). Bu rejimler daha sonra Arjantinli bir siyaset bilimci olan Guillermo O'Donnell tarafından Bürokratik Otoriter rejimler olarak adlandırılmıştır. O'Donnell'a göre bu rejimler, otoriteriyenin yeni bir türüdür ve tümüyle geç modernleşme sürecinin ürünüdür. Bürokratik Otoriter rejimler, Latin Amerika'da bazı ülkelerde daha önceden tecrübe edilen ve genellikle siyasal kültür perspektifinin ilgili ülkelerin kültürel unsurlarına ve geleneklerine atıfla açıkladığı “*caudillos* veya güçlü liderler kontrolündeki popülist ve oligarşik otoriter rejimlerden” ve tipik totaliter modellerden farklı olup modern bir olgudur (Heiss, 2017: 1; Collier, 2001: 93). O'Donnell'in deyişiyle, “sözünü ettiğimiz devlet, siyasal açıdan durağan bir toplumu yöneten geleneksel otoriter devlet ya da popüler sektörü kontrollü biçimde hareketlendirmiş olan popülist bir devlet değildir... Bürokratik Otoriteriyenizm popüler sektörün siyasal ve ekonomik açıdan dışlandığı bir sistemdir. Temel karakteristiği şudur: önemli derecede sanayileşme gerçekleştirildikten ve popüler sektörün kayda değer bir düzeyde siyasal açıdan hareketlenmesinden sonra ortaya çıkar” (1977: 59-60). Nasıl ki Huntington'da siyasal yozlaşma ve istikrarsızlık modernleşmenin farklı unsurlarının özel bir bileşiminden doğuyorsa, O'Donnell'a göre, Bürokratik Otoriter rejimler geç modernleşme sürecinin belirli ülkelerdeki özgün şartlarının bir bileşiminin sonucudur. Dolayısıyla O'Donnell'in açıklaması da iyimser, zahmetsiz ve otomatik gelişme beklentisinde olan klasik modernleşme modelinin eleştirisini içerir (Collier, 2001: 93).

Bürokratik Otoriter rejimlerin karakteristik özellikleri şunlardır: “Güçlü bir bürokratik örgütlenme, teknokratik karar alma, popüler [hareketlenmiş] toplumsal kesimlerin dışlanması ve siyasetleştirilmesi ve siyasal partiler ve işçi sendikaları da dâhil olmak üzere siyasetin bastırılması” (Heiss, 2017: 1). Bürokratik Otoriter rejimde iktidar bir koalisyon tarafından kontrol edilir (O'Donnell, 1979: 81). Bu koalisyonun patronu, darbe yaparak iktidara el koyan ordudur. Koalisyonun küçük ortağı ise ulusal

burjuvazidir (Schamis, 1991: 204).⁴ Yatırım ve kâr için uygun şartlar arayan uluslararası sermaye sisteme dışarıdan eklenir (Geller, 1982: 35). Ülkenin toplumsal gelişmesini gerçekleştirme işi bu koalisyonun kontrolünde teknokratlar ve bürokratlara havale edilmiştir. Bu kişiler statülerini “siyaset aracılığıyla değil büyük kamusal ve uluslararası kurumlar ve ulus-ötesi şirketler de dâhil olmak üzere özel sektör kurumlarında” edinmişlerdir (Collier, 2001: 93). Rejimin mantığı; kimleri dışlayıp kimleri içerdiğine bakılarak rahatlıkla görülebilir. Profesyonel siyasetçiler, “popüler sektör” olarak adlandırılan ister işçi ister memur ya da serbest meslek sahibi olsun özellikle örgütlü yurttaşlar ve bunlara ait siyasal partiler, dernekler, kuruluşlar ve sendikalar kamusal alandan tümüyle dışlanmışlardır (Remmer ve Merckx, 1982: 4). Toplumsal gelişmenin seyri üzerinde herhangi bir söz hakları yoktur. Diğer taraftan, tarımdan sanayiye, eğitimden uluslararası ticarete ülkenin toplumsal gelişmesine ilişkin tüm programlar ve kararlar, koalisyonun çizdiği genel çerçeve içerisinde teknokratlara ve bürokratlara havale edilmiştir. Dolayısıyla, dışlanan kesimler duygusallığı, karmaşayı, düzensizliği, yozlaşmayı ve özel çıkar çatışmalarını temsil ettiği varsayılan siyasetçiler ve modernleşmenin harekete geçirdiği diğer toplumsal kesimlerdir. İktidara el koyan asker ve yedeğindeki burjuvanın işleri emanet ettiği her türden uzmanlar bilimi ve rasyonelliği temsil etmektedir. Bu modelin geri planında, toplumsal gelişme meselesinin bilimsel bir konu olduğu ve yeterli donanımına sahip ilgili uzmanlara havale edilerek çözülebileceği varsayımı yatar. Askerin rolü, uzmanların bilimsel bir planlama ile gerekli programları herhangi bir engelle karşılaşmaksızın gerçekleştireceği ortamı hazırlamaktır. Bu yaklaşım, her ne kadar otoriter bir usulle icra edilse de bilimsellik iddiasının tipik bir örneğidir ve uzun vadede dışlanan gruplar da dâhil olmak üzere tüm toplumun yararına olacağı kanaatine sahiptir (Collier, 2001: 94).

O'Donnell'a göre Bürokratik Otoriter rejimleri doğuran süreç geç modernleşme bağlamında gelişen siyasal, sosyal ve ekonomik güçlerin etkileşiminin sonucudur. Sanayileşmenin başlangıç aşamalarında ekonomik faaliyetler büyük oranda tüketici malları imalatına yönelmiş, ithal ikameci sanayileşmeyi gerçekleştirmek için devlet yerel sektörleri teşvik etmiş ve onlara koruma sağlamıştır. Devlet çalışanların gelirlerini yükseltmeye çaba göstermiş ve tüketim ürünlerinin fiyatını makul düzeyde tutmaya

⁴ O'Donnell, BO rejimlerde görülen koalisyon yapısını, B. Moore'un devrimleri tasnifi çerçevesinde, burjuva ve komünist devrimlere ilaveten “sanayileşmenin tarihsel üçüncü rota”sında ortaya çıkan koalisyona benzetir: “Bu rota kamu bürokrasisi ve (daha aşağı katmandaki sanayiciler de dâhil olmak üzere) mülkiyet sahiplerinin köylülere ve ortaya çıkmakta olan işçi sınıfına karşı bir koalisyonunu içerir” (1979: 88-89).

çalışmıştır. Sanayileşme ve ekonomik faaliyetlerin getirdiği canlılık, klasik modernleşme teorisinin beklentilerine uygun olarak toplumsal hareketliliğe ve farklılaşmaya yol açmıştır. Mevcut şartlardan memnuniyet duyan toplum bu politikalara destek vermiştir. Toplumsal mobilitenin ve siyasal katılımın arttığı bu ortamda sendikalar, partiler, esnaf teşkilatları gibi örgütlenmeler de yaygınlaşmıştır (O'Donnell, 1979: 53-58; Geller, 1982: 37).

Tüketim mallarına yönelik ithal ikameci politikalar, ara mallar ve sermaye ithalatı gerektirdiği için enflasyon ve dış ticaret açığına neden olmuştur. İthal ikameci stratejiyi ara mallar ve sermaye alanında da gerçekleştirmek isteyen devlet bu hedefin ulusal işletmecilik becerileri, teknoloji düzeyi ve maddi imkânları ile gerçekleştiremeyeceğini fark ederek uluslararası kaynaklara ve şirketlere yönelmiştir. İkinci aşamayı başlatan bu süreçte, bir yandan uluslararası sermaye için uygun şartları (liberal ekonomik düzenlemeler) sunmak zorunda kalan devlet diğer taraftan hareketliliği artmış ve siyasallaşmış popüler sektörün ekonomiden aldığı payı azaltmak zorunda kalmıştır. Popüler sektörün bu karara tepkisi sert olmuş ve siyasal ve toplumsal protestolar yaygınlaşmıştır. Zamanla bu ülkeler istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Askeriye, planlanan ekonomi politikalarının mevcut kaotik ortamda çok partili siyasal usulle gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı kanaatine ulaşarak iktidara el koymuş, tüm siyasal faaliyetleri yasaklamış ve popüler sektörü bastırma yoluna girmiştir. Askerin iktidara el koyması birçok ülkede tecrübe edilen bir problem olmakla birlikte, bu ülkelerde askeri yönetimler düzen ve istikrarı sağladıktan sonra sivillere yönetimi devretmek yerine toplumsal gelişmeyi gerçekleştirme hedefine yönelmiştir. Askeriyenin toplumsal gelişmeyi gerçekleştirme misyonunu teknokratlara, bürokratlara ve uzmanlara havale etmesi ile Bürokratik Otoriter rejimler ortaya çıkmıştır (O'Donnell, 1979: 53-58, 67-71, 85-86) .

4. POPÜLİZM

Popülizm gerek siyaset anlayışı gerekse siyaset yapma tarzı olarak günümüzde birçok ülkede yaygınlık kazanmıştır. Popülist siyasal partiler bazı ülkelerde iktidara gelmiş, bazılarında ise muhalefette önemli düzeyde güç kazanmıştır. Amerika'da Trump, Rusya'da Putin, Macaristan'da Orban en bilinen popülist hükümetlerdir. Müslümanların, mültecilerin ve diğer yabancıların azınlıkta bulunduğu birçok batılı ülkede popülist partiler ciddi destek bulmuştur.

Popülist hareketlerin ve partilerin hemen hemen her türden ideolojik yaklaşımda ve ülkede ortaya çıkması popülizmin tanımlanmasını ciddi bir probleme dönüştürmüştür. Bu nedenle Mudde, popülizmi "ince ideoloji" olarak tanımlar (2004: 544). Popülizm; liberalizm, Marksizm ya da muhafazakârlık gibi ideolojilere kıyasla, sabit bir içeriğe sahip değildir. Her ideolojik eğilim rahatlıkla popülizme kendi rengini verebilmekte, diğer bir

ifadeyle popülizm tüm ideolojilere rahatlıkla eklenilebilmektedir. Yine popülizm birçok ülkede farklı farklı siyasal eğilimlere de sirayet etmektedir. Bu nedenle, popülizm ülkeden ülkeye çok farklı karakter kazanmaktadır. Popülizm; Müslüman karşıtlığı, yabancı ya da mülteci düşmanlığı, küreselleşme karşıtlığı olabildiği gibi ülke içindeki büyük sermayeyi, Yahudileri ya da herhangi bir grubu da rahatlıkla hedef haline getirebilmektedir. Genel olarak ülkenin karşılaştığı problemlerden sorumlu tutulmak istenen gruplar ya da güçler popülizmin hedefini teşkil etmektedir (Munro, 2020).

Popülizm teorik perspektiften ele alındığında oldukça tartışmalı ve muğlak bir konudur: Kimi akademisyenler popülizmi bir “ideoloji, hareket ve sendrom” olarak görürken kimileri de politik bir strateji ve siyaset yapma biçimi olarak değerlendirir (Mudde ve Kaltwasser, 2017: 2, 4). Yine de popülizmin genel olarak üzerinde uzlaşılan bazı temel unsurları vardır: Birincisi, popülizm elit ve halk düalizmi üzerine temellendirilir ve ikisi arasında kaçınılmaz bir düşmanlık varsayar. İkincisi, elitler ahlaken yozlaşmışken halk ahlaki safiyeti temsil eder. Üçüncüsü, popülizme göre homojen bir halk vardır ve halkın asli menfaati ortaktır. Dördüncüsü, siyasal lidere milli iradenin sözcüsü olarak atfedilen neredeyse mistik/aşkın karaktere sahip roldür.

Popülizm, elitlerle halk arasında kaçınılmaz bir çatışma varsayar. Buna göre halk milli iradenin asli sahibi iken elitler milli iradeyi halkın elinden gasp ederek kendi özel çıkarları için kullanır ve bazen de uluslararası güçlerle birlikte halkın aleyhine hareket ederler. Siyasal iktidar, elitlerin kontrolüne açık ya da dolaylı biçimde geçtiğinde halkın aleyhine çalışır. Elitler sadece halkın asli/ortak çıkarı aleyhine hareket etmekle kalmaz aynı zamanda ahlaken yozlaşmıştır. Halk ise yozlaşmış elitin aksine ahlakî saflığı temsil eder. Bu nedenle, ülkenin yönetimine rehberlik edecek ilkelerin kaynağı kozmopolit elitler değil halk irfanı, geleneği ve kültürüdür. Halk bu açıdan siyasete yön vermesi gereken ahlaki bir varlık olarak tecessüm eder (Mudde, 2004: 543). Popülizm’e göre halk homojen bir bütündür ve tüm halkı kapsayan bir ortak iyi vardır. Siyasetin amacı bu ortak iyinin gerçekleştirilmesidir. Homojen halk anlayışı ahlaki ve siyasal çoğulculuğu ülkeye ve topluma tehdit kabul eder (Müller, 2016: 2). Elitler ve ahlaki ya da siyasal çoğulculuk adına ortak iyiye itiraz edenler halkın bir parçası sayılmazlar. Tam tersine halkın varlığına tehdit teşkil eden düşmanlardır. Siyaset düşmanla uzlaşma sanatı değil, tarihi ve moral bir varlık olarak halkın değerlerinin tavizsiz biçimde hayata geçirilmesi misyonudur. Bu nedenle, popülist siyasetin dili keskin ve ötekileştiricidir. Ahlaki bir varlık olarak halkın iradesinin tercümanı olarak siyasal lidere özel ve aşkın bir rol tayin edilir. Popülizme göre lider “milli iradenin ne olduğunu bilecek kadar aydınlanmıştır” ve liderin iradesi ile halkın iradesi özdeşir (Mudde ve Kaltwasser, 2017: 16). Halkı ancak lider temsil edebilir ve bu temsil “empirik değil, devamlı surette ve açıkça ahlakidir” (Müller, 2016: 26-31). Popülizmde halkla lider arasındaki bağ, empirik düzlemde standart anlamda katılımdan ziyade sembolik anlamda ahlaki bir varlık olarak halkın tarihsel/ilahi misyona sahip

liderini bulması olarak tasavvur edilir. Halk ve lider özdeşliğinin tipik örneği Robespierre’de görülür: Robespierre ”Jakobenlerin halkın iradesinin tecessüm etmiş hali olduğunu” ileri sürmüştür (Crick, 2005: 627). Milli iradenin sözcülüğü misyonuna sahip lider anlayışı, popülizmin siyaset anlayışını da belirler. Doğrudan halkı temsil eden, onun adına hareket eden ve tarihi misyonu olan bir liderle halk arasındaki bağ, mümkün olduğunca doğrudan olmalıdır. Liderin yetkilerinin kurumsal ya da yasal açıdan sınırlanması liderin şahsında milli iradenin sınırlanması olarak yorumlanır. Halk ile lider arasında temsil doğrudan olmalıdır (Müller, 2016: 30). Bu siyaset yaklaşımı temsili demokrasiden ziyade doğrudan demokrasiyi teşvik eder gözükse de aslında doğrudan demokrasinin de ötesine geçecek şekilde lidere tarihi hatta metafizik bir misyon yüklenir. Halkın iradesinin mütercimi ya da müşahhas hali olarak lider ile halk bir kez buluşmuşsa seçimler bile anlamsızdır. Siyaset gündelik dilin ötesine geçer ve hayırla şer olanın epik bir mücadelesine ve ölüm kalım savaşına döner (Canovan, 1999: 6; Müller, 2016: 36). Milli iradenin mücessem hali olarak lider ya da halkın iradesiyle özdeşleşmiş lider iradesi anlayışı halkın katılımını mistik ve sembolik bir karaktere büründürür. Siyasal katılım, seçimlerden ziyade mistik/metafizik bir anlayışla verilir ve asıl katılım halkın liderin etrafında kenetlenmesidir. Halkın lidere ne yapacağını söylemesinin aracı katılım değil, liderin yapılmasını söylediği şeylerin halk tarafından kayıtsız şartsız desteklenmesi anlamında katılıma vurgu vardır. Bu şekilde katılım, standart demokratik katılımı ilgisizdir. Dolayısıyla, halkın temsilciliği iddiasıyla yola çıkan popülist lider, katılıma mistik bir mahiyet kazandırarak aslında demokratik katılımı gereksiz hale getirir (Müller, 2016: 26-27).

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bürokratik Otoriter rejimler toplumsal gelişme probleminin bilimsel bir konu olduğu varsayımından hareketle çok partili demokratik siyasetin bastırılması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Siyaset; tarafdışlılığın, yozlaşmanın, kamu kaynaklarını toplumun genel yararının aleyhine olacak şekilde partililer lehine kullanmanın, yolsuzluğun ve sonu gelmez ihtilafların kaynağı olarak görülür. Bürokratik Otoriter rejimlere göre siyaset; irrasyonel, duygusal, tarafdışlı ve bilim dışı olanı temsil eder. Bu nedenle, eğer toplumsal gelişme hedefine ulaşılacak isteniyorsa, toplumun siyazetsizleştirilmesi (siyasal partilerin kapatılması ve tüm siyasal faaliyetlerin yasaklanması) kaçınılmazdır. Bürokratik Otoriter rejimler bilimsellik/uzmanlık varsayımıyla toplumsal gelişme işini uzmanlara havale etmek üzere açıkça toplumun siyazetsizleştirilmesi gerektiğini ilan etmiş ve bunu da hayata geçirmiştir.

Popülizm ise milli irade adına siyasetin alanını genişletmek iddiasıyla yola çıkar. Temel varsayımı, toplumsal konuların milli iradeye tâbi olduğu ve milli iradenin

temsilcileri eliyle karar verilmesi gerektiğidir. Popülizm özellikle kamusal işlerin bilimsellik/uzmanlık iddiasıyla siyasal alandan teknokratların ve bürokratların alanına aktarılmasına karşı çıkar. Bu aşamaya kadar popülizm siyasetin alanını korumak ve genişletmek kaygısını örneklendirir. Fakat, popülizmin milli iradeyi koruma ve gerçekleştirme iddiasıyla uzmanların elinden aldığı konuları halka ya da halkın temsilcilerine değil mistik ve neredeyse yarı-kutsal kavramlarla tanımladığı bir liderin eline aktardığı görülür. Lider, sıradan bir siyasetçi değildir. Halk, liderin şahsında tecessüm eder; liderin iradesi halkın iradesinin bire bir tercümanıdır. Bu tarihi ve mistik bir andır ve yapılacak çok şey vardır. Lidere atfedilen rol, bir yönüyle siyaset üstü bir karakter kazanır. Günübürlük, alışageldiğimiz türden siyaset liderin tarihsel ve kutsal misyonuna ayak bağı olmamalıdır. Popülizmin milli iradenin alanını koruma iddiasıyla çıktığı yolda toplumun siyazetsizleştirilmesine sürüklenmesi lidere atfedilen bu rol ve niteliklerle gerçekleşir. Liderin tarihsel, mistik ve kutsal misyonu siyasal katılımı standart formunun ve anlamının ötesine taşır ve liderle bütünleşme ve kutlu yolculuğunda liderin peşinde kenetlenme olarak tasavvur edilir. Bu aşamada, sadece halk değil milli iradenin temsilcilerinden oluşan yasama meclisi de siyazetsizleştirilir. Homojen ve ortak iyiye sahip olan halk, liderle bütünleşmiş olur. Bu nedenle, popülizm, paradoksal biçimde toplumun siyazetsizleşmesine yol açar. Popülizmde siyazetten bahsedilecekse, farklı bir düzlemde (tarihsel an, mistik/aşkın düzlem) ve liderin kişiliğinde toplanmış bir siyazetten bahsedilebilir fakat bu bildiğimiz anlamda demokratik siyazet değildir.

Bürokratik Otoriter rejimler modern devrin bilimsel damarının uzantısı iken, popülizm modern milli irade kavramının milli iradeyi ortadan kaldıracak şekilde hiç de modern olmayan, mistik/metafizik/mitik bir tasavvurla ve anlayışla tersyüz edilmesidir, fakat her ikisi de toplumun siyazetsizleştirilmesi ile sonuçlanır.

KAYNAKÇA

- ACEMOĞLU, D. ve ROBINSON, A. R. (2007). On the Economic Origins of Democracy, *Daedalus*, 136 (1), 160-162.
- BRANCO, M. C. (2011). Economics Against Democracy, *Review of Radical Political Economics*, 44 (1), 23-39.
- BERLIN, I. (1991). The Counter-Enlightenment, Against the Current: Essays in the History of Ideas, Edt. H. Hardy, Clarendon Press.
- CANOVAN, M. (1999). Trust the people! Populism and the two faces of democracy, *Political studies*, 47(1), 2-16.
- COLLIER, D, (2001). Bureaucratic Authoritarianism, The Oxford Companion to Politics of the World, Edt. Joel Krieger, Oxford University Press.

- CRICK, S. B. (2005). Populism, politics and democracy, *Democratisation*, 12(5), 625-632.
- DARGENT, E. (2011). Agents or Actors? Assessing the Autonomy of Economic Technocrats in Colombia and Peru, *Comparative Politics*, 43(3), 313-332.
- FISCHER, F. (1990). *Technocracy and the Politics of Expertise*, Sage.
- FREEMAN, J. R. (2002). Competing Commitments: Technocracy and Democracy in the Design of Monetary Institutions, *International Organization*, 56(4), 889-910.
- GELLER, D. S. (1982). Economic Modernization and Political Instability in Latin America: A Causal Analysis of Bureaucratic-Authoritarianism, *The Western Political Quarterly*, 35(1), 33-49.
- HABERMAS, J. (1984). *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*, Beacon Press.
- HAGOPIAN, F. (2000). Political Development Revisited, *Comparative Political Studies*, 33(6/7), 880-911.
- HEISS, C. (2017). Bureaucratic Authoritarianism, *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, Ed. Bryan S. Turner. John Wiley & Sons, Ltd.: 1-3.
- HUNTINGTON, S. P. (1965). Political Development and Political Decay, *World Politics*, 17(3), 386-430.
- LANE, R. (1997). *The Art of Comparative Politics*, Allyn & Beacon.
- LIPSET, S. M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy, *APSR*, 53(1), 69-105.
- MUDDE, C. (2004). The Populist Zeitgeist, *Government and Opposition*, 39(4), 541-563.
- MUDDE, C. ve KALTWASSER, C. R. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press.
- MUNRO, A. (2020). Populism, <https://www.britannica.com/topic/populism>, Erişim tarihi: 15.09.2020.
- MÜLLER, J. W. (2016). *What Is Populism?*, University of Pennsylvania Press.
- O'DONNELL, G. (1979). *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism*, University of California Press.
- O'DONNELL, G. (1977). Corporatism and the Question of the State, Edt. James M. Malloy, *Authoritarianism and Corporatism in Latin America*, University of Pittsburgh Press.
- PUTNAM, R. D. (1977). Elite Transformation in Advanced Industrial Societies: An Empirical Assessment of the Theory of Technocracy, *Comparative Political Studies*, 10(3): 383-412.
- RAHMAN, K. S. (2011). Conceptualizing the Economic Role of the State: Laissez-Faire, Technocracy, and the Democratic Alternative, *Polity*, 43(2), 264-286.

- REMMER, K. L. (1997). Theoretical Decay and Theoretical Development: The Resurgence of Institutional Analysis, *World Politics*, 50(1): 34-61.
- REMMER, K. L. Ve Merks, G. W. (1982). Bureaucratic-Authoritarianism Revisited, *Latin American Research Review*, 17(2), 3-40.
- RUNCIMAN, D. (2020). Why replacing politicians with experts is a reckless idea, <https://www.theguardian.com/news/2018/may/01/why-replacing-politicians-with-experts-is-a-reckless-idea>, Erişim tarihi: 15.10.2020.
- SCHAMIS, H. E. (1991). Reconceptualizing Latin American Authoritarianism in the 1970s: From Bureaucratic-Authoritarianism to Neoconservatism, *Comparative Politics*, (23)2, 201-220.
- WIARDA, H. J. (2006). *Comparative Politics: Approaches and Issues*, Rowman & Littlefield.
- WILLIAMS, M. E. (2006). Escaping the Zero-Sum Scenario: Democracy versus Technocracy in Latin America, *Political Science Quarterly*, 121(1), 119-139.